

ЛЕКЦІЯ 4. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Шкідливі фактори виробничого середовища впливають на різні органи і системи організму працюючих.

Під професійним захворюванням розуміється патологія, викликана впливом шкідливого виробничого середовища. Під час роботи людина піддається впливу не одного, а суми декількох шкідливих факторів виробничого середовища. Тому виділяють наступні види дії шкідливих факторів:

– комбінована дія – це сумарна дія кількох чинників однієї природи, наприклад, кілька фізичних факторів: шум та вібрація і т.д.;

– комплексна дія – це, коли один і той же фактор (наприклад, хімічна речовина) надходить в організм різними шляхами (перорально, респіраторно, через шкіру);

– поєднана дія – це сумарна дія кількох чинників різної природи, наприклад, хімічної речовини та ультрафіолетового-випромінювання, хімічної речовини та шуму і т.д.

Може також зустрічатися комплексна + поєднана дія.

Професійні шкідливі фактори (профшкідливості) – фактори, які впливають на працюючих людей та здатні викликати порушення здоров'я – професійні захворювання.

Розрізняють гострі і хронічні професійні захворювання та отруєння.

Гостре професійне захворювання (інтоксикація) виникає зненацька, після одноразового (протягом не більше однієї робочої зміни) впливу відносно високих концентрацій, рівнів або доз хімічних речовин (або інших шкідливих факторів), що знаходяться в повітрі робочої зони.

Хронічні професійні захворювання виникають внаслідок тривалого впливу невисоких (але тих, які перевищують ГДК, ГДД, ГДР) концентрацій, рівнів, доз шкідливих виробничо-професійних факторів.

Вивченням діагностики, клініки та лікування профзахворювань займаються лікарі лікувального профілю – профпатологи, які працюють в медико-санітарних частинах (МСЧ) підприємств, в цехових поліклініках або в спеціальних клініках профпатології.

Основні завдання гігієни праці щодо профшкідливостей:

1. Вивчення джерел, умов виникнення і показників профшкідливостей на виробництві.

2. Вивчення закономірностей дії профшкідливостей на організм.

3. Розслідування випадків профзахворювань та запобігання їх

розповсюдженню.

4. Розробка профілактичних заходів щодо запобігання профзахворювань.

Класифікація профшкідливостей:

- небезпечний виробничий фактор – може викликати гостре порушення здоров'я або загибель працюючого;

- шкідливий виробничий фактор – може викликати порушення здоров'я – професійне захворювання.

Основою діагностики і профілактики профпатології є наказ Міністерства охорони здоров'я України № 45. У наказі № 45 наведено "Список професійних захворювань", який складається з 3-х розділів. Він включає:

- список виробництв і професій, для яких обов'язкові попередні та періодичні медичні огляди працюючих;

- порядок проведення оглядів, склад лікарів-спеціалістів;

- перелік медичних протипоказань для прийому на різні види виробництв;

- список діагнозів профзахворювань та профотруень.

- назви профзахворювань – 27 діагнозів (пневмоконіози, шумова, вібраційна хвороба та ін., гострі та хронічні отруєння);

- небезпечні та шкідливі виробничі фактори, дія яких може призвести до виникнення профзахворювань.

Єдина класифікація професійних захворювань до теперішнього часу не розроблена. Пояснюється це насамперед тим, що клінічна картина їх нерідко буває поліморфною і характеризується зміною багатьох органів та систем. Разом з цим розрізняють специфічні і неспецифічні професійні захворювання.

Першим терміном позначають захворювання, які виникають виключно в разі дії професійних факторів. Вони називаються ще «абсолютно специфічними». Друга група захворювань — це «відносно специфічні» професійні захворювання.

Абсолютно специфічних професійних захворювань небагато: пневмоконіози, вібраційна хвороба, інтоксикація марганцем.

Відносно специфічними захворюваннями є інтоксикації, які іноді мають побутове походження, але частіше виникають у виробничих умовах (інтоксикація свинцем, ртуттю, миш'яком, пестицидами), а також променева хвороба, захворювання рук від функціонального перенапруження. Треба мати на увазі, що специфічні професійні захворювання мають своєрідну клінічну картину.

Багато захворювань може бути зумовлено не тільки професійними, але й іншими шкідливими факторами, хоч у певних професіях, під впливом

конкретних професійних шкідливостей вони зустрічаються набагато частіше, ніж в інших умовах (бронхіальна астма в хутовиків і фармацевтів; хронічні бронхіти в робітників «пилових» професій та ін.). Це неспецифічні професійні захворювання.

Найбільш конкретною класифікацією професійних захворювань є етіологічна класифікація. За етіологічною ознакою виділяють групи професійних захворювань, зумовлені впливом:

- 1) промислового пилу (пневмоконіози, пиловий бронхіт);
- 2) фізичних факторів промислового середовища (вібраційна хвороба, неврит слухових нервів, ураження, викликані дією різних видів випромінювань, високих і низьких температур та ін.);
- 3) хімічних факторів виробничого середовища (різні гострі та хронічні інтоксикації);
- 4) зумовлені впливом фізичного перенапруження окремих органів і систем (координаторні неврози, хвороби периферичної нервової системи і опірно-рухового апарату – моно - та полінейропатії, в тому числі компресійні та вегетативно-сенсорні нейропатії, шийні та попереково-крестцові радикулопатії, хронічні міофібрози, епікondільози плеча, плечолопаточні періартрози, бурсіти; виражене варикозне розширення вен на ногах; захворювання, які викликані перенапруженням голосового апарату (хронічний ларингіт, вазомоторний монохондрит, вузлики голосових складок) та органів зору (прогресуюча короткозорість);
- 5) біологічних факторів (інфекційні та паразитарні захворювання, які розвиваються у людей, що мають контакт з різним інфекційним матеріалом, або тваринами, що хворіють тим чи іншим інфекційним захворюванням, а також, у тих, хто працює в протитуберкульозних та інших інфекційних медичних закладах; захворювання, які викликаються антибіотиками, грибами-продуцентами та ін.).

Поза цим етіологічним угрупованням знаходяться алергічні (кон'юнктивіт, риніт, бронхіальна астма, екзогенний алергічний альвеоліт, набряк Квінке, крапівниця, анафілактичний шок та ін.) і онкологічні захворювання професійної природи (пухлини шкіри, порожнини рота та органів дихання, печінки, сечового міхура, рак шлунку, лейкози, пухлини кісток).

Іноді в класифікації професійних захворювань використовується системно-органний принцип (професійні захворювання нервової системи, органів дихання, серцево-судинної системи, крові тощо).

За захворювання, які виникають через дію на організм хімічної сполуки під час роботи з нею в умовах виробничого середовища, носять назву професійного отруєння. Воно виникає внаслідок взаємодії живого організму й отрути. Найбільшого розповсюдження набула класифікація токсичних

речовин, яка відображає їх практичне застосування:

1) промислові отрути, які використовуються у виробництві: органічні розчини (діхлоретан), барвники (анілін), хімічні реагенти (метиловий спирт) та ін.;

2) отрутохімікати, що використовуються для боротьби зі шкідниками сільськогосподарських рослин; хлорорганічні пестициди (гексахлоран, поліхлорпінен), фосфорорганічні інсектициди (карбофос, хлорофос, метилмеркаптофос), ртутьорганічні речовини (гранозан), похідні карбамінової кислоти (севін);

3) лікарські засоби;

4) побутові хімікати, які використовуються у вигляді харчових доповнень (оцтова кислота), засоби санітарії, особистої гігієни і косметики;

5) біологічні рослинні і тваринні отрути, які містяться в рослинах і грибах, тваринах і комах (змії, бджоли);

6) бойові отруйні речовини (зарін, іприт, фосген). Загального визнання набула гігієнічна класифікація отрут, в основу якої покладена кількісна оцінка токсичної небезпеки хімічних сполук на основі експериментально встановленої смертельної дози (ДЛ50) і гранично допустимої концентрації (ГДК). Згідно з цією класифікацією токсична речовина відповідає певному розряду токсичності, що характеризує його більшу чи меншу небезпечність.

Найсуттєвішим для клінічної токсикології є розподіл хімічних сполук за токсичною дією на організм (токсикологічна класифікація). Виділяють отрути нервово-паралітичної (фосфорорганічні інсектициди), шкірно-резорбтивної (діхлоретан, гексахлоран, миш'як, ртуть), затальнотоксичної (чадний газ), задушливої (окисли азоту), сльозоточивої і подразливої дії (пари міцних кислот і лугів).

Встановлення діагнозу професійного захворювання є відповідальною і нерідко досить складною справою. Особи, які мають професійне захворювання, користуються низкою пільг, в тому числі щодо оплати за лікарняним листком, пенсійного забезпечення, санаторно-курортного лікування, оплати медикаментозних препаратів. Клінічна картина більшості професійних захворювань, особливо на ранніх стадіях, мало чим відрізняється від клінічної картини подібних форм непрофесійних захворювань.

Медичну допомогу хворим на те чи інше професійне захворювання надають клініки науково-дослідних інститутів, а також медико-санітарні частини (МСЧ). Головним завданням МСЧ є розробка і проведення спільно з адміністрацією підприємств мір, спрямованих на оздоровлення умов праці і побуту прикріплених континентів робітників і службовців, попередження і зниження загальної і професійної захворюваності, надання спеціалізованої медичної допомоги і здійснення систематичного диспансерного нагляду.

Оскільки дотепер у номенклатурі лікарських посад не було спеціальності лікаря-профпатолога, усю роботу з обслуговування хворих, які мають професійне захворювання, здійснювали лікарі-терапевти (цехові терапевти). Сьогодні, коли така спеціальність здобула офіційного визнання, профпатологічна служба перебуває на етапі розбудови.

У профілактиці професійних захворювань важливе місце займають попередні і періодичні медичні огляди робітників, які приступають до роботи або працюють в контакті зі шкідливими факторами виробничого середовища. Порядок їх проведення регламентується наказом Міністерства охорони здоров'я України № 45 від 31 березня 1994 року «Про затвердження Положення про порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій». Наказ передбачає, що організацію і проведення медичних оглядів забезпечують:

- власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності і видів діяльності;
- органи і заклади Міністерства охорони здоров'я України, лікувально-профілактичні, санітарно-епідеміологічні, науково-дослідні, медичні інститути (університети), на території обслуговування яких знаходяться підприємства, установи, організації, колгоспи, радгоспи,
- фермерські, орендні, кооперативні, малі, спільні підприємства, об'єкти харчової промисловості, дитячі і дошкільні заклади та інші об'єкти.

Власник за рахунок коштів підприємства організовує проведення медичних оглядів, відшкодовує втрати на лікування, професійну і медичну реабілітацію осіб з професійним захворюванням, обстеження конкретних умов праці для складання санітарно-гігієнічної характеристики.

Попередні медичні огляди у разі прийняття на роботу проводяться з метою встановлення фізичної і психофізіологічної придатності осіб до роботи за конкретно визначеною професією, спеціальністю, посадою, а також запобігання захворюванням і нещасним випадкам, виявлення захворювань (інфекційних та інших), які становлять загрозу зараження працівників, продукції, що випускається, допуску до роботи осіб віком до 21 року.

Періодичні медичні огляди проводяться в процесі трудової діяльності для осіб, котрі зайняті на тяжких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці, відповідно до переліку речовин, несприятливих виробничих факторів і робіт, для виконання яких обов'язкові медичні огляди працівників. Вони забезпечують динамічний нагляд за станом здоров'я працівників, виявляють ранні ознаки впливу виробничих умов і шкідливостей на організм, які не дають змоги продовжувати роботу за даною професією; запобігають нещасним випадкам, поширенню інфекційних і паразитарних захворювань. Можуть проводитись у період перебування працівника в стаціонарі або у випадках, коли він звернувся за допомогою.

Результати медичних оглядів протягом місяця оформляються заключним актом, який складається в чотирьох примірниках (для лікувально-профілактичного закладу, власника, профспілкового комітету і санітарно-епідеміологічної станції).

На час проходження медогляду, обстеження в профпатологічних центрах, клініках науково-дослідних і медичних інститутів (університетів) для уточнення діагнозу або визначення ролі виробничих факторів у розвитку захворювань за працюючим зберігається місце роботи (посада) і середній заробіток.

Порядок організації медичних оглядів.

Підприємство разом із санітарно-епідеміологічною станцією, профспілковим комітетом визначає контингент осіб, які підлягають періодичним медичним оглядам, і складає у двох примірниках поіменний список, узгоджуючи його в санепідемстанції. Один примірник списку направляється в лікувально-профілактичний заклад, другий залишається на підприємстві (у відповідального за організацію медогляду органу);

- направляє осіб, які приймаються на підприємство або змінюють професію і місце роботи, для проходження попереднього огляду з направленням встановленої форми;

- знайомить особу, яка приймається на роботу, з притаманними конкретній професії шкідливими і небезпечними виробничими факторами і речовинами, з нормативними актами з охорони праці;

- виділяє асигнування на організацію медоглядів,

- частково відшкодовує витрати на обстеження і лікування працівників у профпатологічних центрах, клініках науково-дослідних інститутів, медичних інститутів (університетів), обстеження умов праці зі складанням санітарно-гігієнічної характеристики;

- видає наказ про проведення медоглядів в строки, погоджені з лікувально-профілактичними закладами, призначає відповідальних за організацію медогляду;

- сприяє створенню або покращанню матеріально-технічної бази медико-санітарних частин, лікувально-профілактичних закладів при проведенні медичних оглядів, клінічних та інших досліджень;

- виділяє приміщення для проведення медоглядів;

- направляє працівників на медогляд у лікувально-профілактичний заклад і здійснює контроль за терміном його проходження;

- забезпечує виконання рекомендованих оздоровчо-профілактичних заходів.

Лікувально-профілактичний заклад:

- щорічно видає наказ про створення комісії для проведення медоглядів з визначенням терміну, місця проведення, переліку лікарів-

спеціалістів, клінічних та інших досліджень; очолює комісію заступник головного лікаря лікувально-профілактичного закладу, який має підготовку з професійної патології;

- розроблює, погоджує з власником і санепідемстанцією план-графік проведення медоглядів;
- проводить медичний огляд працівників, клінічні та інші види досліджень;
- залучає до медогляду інших спеціалістів, проводить за показанням додаткові клінічні дослідження, необхідні для оцінки стану здоров'я працівників;
- запитує в санітарно-епідеміологічних станціях санітарно-гігієнічні характеристики умов праці працівників;
- контролює додержання строків проходження медоглядів;
- робить висновок про стан здоров'я кожного працівника, який пройшов медогляд, приймає рішення відповідно до медичних протипоказань про можливість продовження роботи за даною професією для осіб, в яких виявлені загальносоматичні або професійні захворювання;
- інформує працівника про стан його здоров'я і можливість продовжувати роботу за своєю професією за результатами медичного огляду чи видає висновки про переведення на іншу роботу;
- за медичними показаннями направляє працівників на обстеження в лікувально-профілактичні заклади, яким надано право встановлювати діагноз професійного захворювання;
- направляє працівників за медичними показаннями на медико-соціально-експертну комісію (МСЕК).

Проводить:

- один раз на рік медичний огляд осіб, котрі припинили роботу у виробництві зі шкідливими та небезпечними факторами, вплив яких може зумовити пізній, розвиток професійних захворювань;
- аналіз та узагальнення результатів медичних оглядів, оформлення заключного акта, який надсилають у територіальну СЕС, власнику та в профспілковий комітет підприємства;
- протягом місяця по закінченні проведення медогляду направляє власнику поіменні описки осіб, яким протипоказана робота в несприятливих умовах праці;
- здійснює диспансерний нагляд за хворими на профзахворювання, які продовжують трудову діяльність, їх лікування та професійну реабілітацію;
- веде облік профзахворювань та профотруень.

Санітарно-епідеміологічний заклад:

- визначає один раз на два роки на промислових підприємствах і

щорічно в сільському господарстві контингент осіб, які підлягають медоглядам;

- здійснює нагляд за достовірністю обліку власником шкідливих і небезпечних факторів і речовин, робота з якими потребує проведення медичних оглядів;

- погоджує поіменні списки осіб, які підлягають медоглядам, та план-графік проведення медогляду.

Бере участь:

- у підготовці і навчанні спеціалістів лікувально-профілактичного закладу;

- у складанні заключного акта періодичного медогляду;

- в експертній оцінці організації і якості медичних оглядів.

- Направляє розпорядження щодо усунення виявлених порушень і недоліків в організації і проведенні медоглядів;

- розглядає питання про тимчасове зупинення медогляду в разі порушення існуючого положення;

- складає санітарно-гігієнічні характеристики умов праці;

- подає на розгляд територіальних державних адміністрацій пропозиції з питань запобігання профзахворювань.

Науково-дослідні інститути медицини праці, гігієни праці і профзахворювань, кафедри медичних університетів (інститутів):

- розробляють нормативні і методичні документи з науково-організаційних основ проведення медичних оглядів, експертизи їх якості та оцінки результатів; критерії визнання контингентів осіб, які підлягають медичним оглядам; показники ризику розвитку професійних захворювань і критерії віднесення захворювань до виробничо обумовлених;

- займаються розробкою питань профілактики, ранньої діагностики і лікування профзахворювань, медичної реабілітації працівників з ризиком розвитку профзахворювань та хворих на профзахворювання; визначенням віддалених наслідків дії на організм шкідливих і небезпечних виробничих чинників. Здійснюють підвищення кваліфікації фахівців з гігієни праці і професійних захворювань на курсах удосконалення, інформації і стажування, семінарах тощо, а також виносять остаточне рішення щодо зв'язку захворювання з умовами праці.

Основні напрямки профілактики профзахворювань.

1. Нормативно-законодавчі заходи: КЗПП (кодекс законів про працю), ГОСТ, СанПіН, СніП та ін.

2. Гігієнічні заходи: попереджувальний та поточний санітарні нагляди.

3. Медико-профілактичні заходи: попередні та періодичні медогляди, лікувально-профілактичне харчування.

4. Санітарне просвітництво працівників про шкідливі та небезпечні

професійні фактори, навчання техніці безпеки.

5. Технологічні заходи по зниженню або усуненню профшкідливостей.

6. Індивідуальні засоби захисту.

Питання для самоконтролю:

1. Що розуміється під професійним захворюванням?
2. Які види дії шкідливих факторів виділяють?
3. Професійні шкідливі фактори (профшкідливості) – це...
4. За яких умов виникає гостре професійне захворювання (інтоксикація)?
5. Як виникають хронічні професійні захворювання?
6. Які основні завдання гігієни праці щодо профшкідливостей?
7. Яка класифікація профшкідливостей?
8. Які виділяють види дії шкідливих факторів?
9. Що таке професійні шкідливі фактори?
10. Які основні завдання гігієни праці щодо профшкідливостей?
11. Яка існує класифікація профшкідливостей?
12. Основою діагностики і профілактики профпатології є?
13. Які професійні захворювання називаються «абсолютно специфічними»?
14. Які професійні захворювання називають «відносно специфічними захворюваннями»?
15. Які групи професійних захворювань виділяють за етіологічною ознакою?
16. Як називають захворювання, які виникають через дію на організм хімічної сполуки під час роботи з нею в умовах виробничого середовища?
17. Яка класифікація токсичних речовин набула найбільшого розповсюдження, що відображає їх практичне застосування?
18. Що займає важливе місце у профілактиці професійних захворювань?
19. Який порядок організації медичних оглядів?
20. Які основні напрямки профілактики профзахворювань?